

PEST MEGYE FÖLDRAJZI NEVEI

V. A Nagykátai járás

Szerkesztette: Balogh Lajos és Ördög Ferenc

A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai 4.

A régi földrajzi nevek megmentésének utolsó idejéhez érkeztünk. Néhány idős ember még számon tartja azokat a régi dülő-, városrész és utcaneveket, amelyek minden iratnál jobban tanúskodnak a helyben élők életéről. Pusztulnak az Alföldön a tanyák, és velük együtt pusztulnak a tanyanevek is. Egy egész világ van letűnőben, mellyel együtt lassan kikopnak a szóhasználatból a hajdan volt megnevezések, megváltoznak a névadási mechanizmusok, átalakul a gondolkodásmód. Persze a lakókörnyezet is folytonos megújulásban van; a településeken többnyire az utcanévtáblák íródnak át a mindenkori rendszer elvárásainak megfelelően, a külterületeken a mező- és erdőgazdálkodás, a földviszonyok változásai, illetve az új építkezések írják át a térképek vagy az élő nyelvhasználat elnevezéseit. Mindazonáltal leginkább a nyelvi szokások változnak a társadalmi átalakulások tükrében.

Ezért is tekinthető merész és nagyszabású vállalkozásnak az a kísérlet, amibe a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Intézete fogott. 1999-ben ez a műhely karolta fel Pest megye földrajzinév-gyűjtésének a 90-es években megrekedt ügyét. Az 1988-ig elvégzett munkálatokat ki kellett egészíteni, a gyűjtéseket pedig folytatni kellett. Ennek sikeréről e most elkészült és a tervezett sorozatból elsőként kézbe vehető könyvecske tanúskodik. A tudománytörténetileg, sőt nemzeti szempontból is rendkívül értékes anyag megjelentetését az egyetem járásonként tervezi. Pesty Frigyes helynévgyűjteménye alapján a történelmi Pest-Pilis-Solt vármegye kilenc járása közül az első kötet az V. sorszámot viseli. Földrajzilag ez a Pest megye délkeleti részén fekvő Nagykáta illetve vonzáskörzete, a közel húsz települést magában foglaló Tápió-vidék térségét öleli fel.

Ismét gazdagodott tehát a földrajzi neves adattárak gyűjteménye. Örömteli, hogy egyre több vidéken és megyében (az úttörő e téren még Zala volt 1964-ben, majd Heves, Somogy, Tolna, Veszprém, Vas és Baranya követte, utóbb pedig Szabolcs-Szatmár, Bács-Kiskun, Szolnok, Békés) fejeződnék be az évtizedek óta elkezdett gyűjtőmunkálatok, amelynek eredményeképpen újabb és újabb füzetek láthatnak napvilágot. (Személy szerint csak remélhetem, hogy a szociolingvisztikai és névtani kutatások lehetőségeit és gyorsaságát megsokszorozó számítógépes adatfeldolgozásból származó előnyök a közeljövőben ezen a téren is jobban éreztetik hatásukat, ösztönözve az országos, sőt a határon túli földrajzi név-gyűjtéseket is.) A Nagykátai járás névanyaga 13 település földrajzi ne-

veit tartalmazza, több mint 3500 névcikket foglalva magába. Ezen települések a szerkesztés sorrendjében: Szentlőrincváta, Tóalmás, Kóka, Tápiószecső, Szentmártonkáta, Tápióság, Nagykáta, Pánd, Tápióbicske, Tápiószentmárton, Farnos, Tápiószele és Tápiógyörgye.

Abban, hogy a kiadvány elkészülhetett komoly és elvülhetetlen érdemei vannak a kötet belső borítóján közzetevőként feltüntetett Farkas Ferencnek a jászberényi főiskola tanárának. Négy település helyneveit teljes egészében ő illetve az irányítása alatt dolgozó pedagógusok és diákok gyűjtötték össze, és a korábbi gyűjtések ellenőrzését és a kiadásra való előkészítését is ő végezte. A szaktanácsadást és a szerkesztést, mint több más esetben, Ördög Ferenc és Balogh Lajos látta el.

A könyv elején a gyűjtés történetével ismertetnek meg bennünket a közreadók. A Pest megyei munkálatok kezdete bizony már húsz évvel ezelőttre nyúlik vissza. A szerzők ígérk, hogy a további közreadások most már megfelelő ütemben fognak folytatódni, és a Nagykátai járás névanyagának elkészültét hamarosan a Monori járásé követi. Ugyancsak itt olvashatunk a gyűjtésre vonatkozó hasznos módszertani utalásokat is, azt, hogy milyen módon, milyen térképeket és munkákat, dolgozatokat és előadásokat felhasználva zajlottak a gyűjtések.

A népi nevek hangjelölését – szerintem helyénvalóan – úgy oldották meg, hogy az archaikus változatokat részesítették előnyben. Noha az ősbibb megjelenési formák halványulóban vannak, ezek rögzítése mindenképpen szükséges nyelvészeti feladat. Nagykátán és környékén egyébként a palóc nyelvjárásra jellemző hangzó-változatok élnek, hogy milyen mértékben, erről is rövid útmutatót kapunk a füzetben.

Ezután a gyűjteményben használt rövidítések jegyzékét találjuk. Ez világos, jól áttekinthető. Külön egységben találjuk meg a nevek írásos anyagának leltőhelyjegyzékét és a gyűjtők neveit a feldolgozott települések sorszámaival. A bevezető rész végén a települések nevét betűrendben és a közreadás sorszáma szerint is fellelhetjük.

A névanyag az eddigi gyűjtések már jól bevált megjelenítési módszereit alkalmazza. Minden megnevezett tereptárgy külön tételszámot kapott, ennek segítségével könnyen megkereshető a térképvázlaton. E ponton megjegyzendő, hogy a térképek igényesen lettek elkészítve. A külterületet és a belterületet – nagyon helyesen – elkülönítették, így minden településnél két vázlatot találunk. A számozás a belterületeknél kezdődik, és nagyjából észak-dél irányban halad. A települések névanyagainak végein az adatközlők neve és életkora van feljegyezve.

A felhasználhatóság szempontjából igen értékes a betűrendes mutató, amelyben az összetett nevek elemekre bontva is megvannak, megkönnyítve ezzel a visszakeresés és a tipológiai feldolgozás munkáját. A mutató lényegéhez tartozik, hogy a névanyaghoz képest javított helyesírású adatokat találunk. Pozitívuma még, hogy a lokalizálatlan történelmi neveket is tartalmazza bárminemű utalás nélkül. Hiánytalanul és pontosan megszerkesztett, a nevek valamennyi elemét idéző mutató ez, logikus bontásban, világos utalásokkal.

És most a nehézségekről. Hasonlóan az eddigi kiadványokhoz, ez a mű is gazdag, sokoldalú anyagot nyújt mind a nyelvtudomány, mind a néprajz és a régészet számára, a kartográfusoknak pedig megbízható adatokat szolgáltat a különféle típusú térképek elkészítéséhez. Ám, ha ragaszkodni akarunk a gyűjtés eredeti célkitűzéséhez, miszerint „célunk (...) összegyűjteni falvaink, városaink kül- és belterületének elnevezéseit, neveit a teljesség igényével” (BOGNÁR ANDRÁS: *Útmutató Pest megye földrajzi neveinek gyűjtéséhez*, 1984.), nem hagyhatjuk szó nélkül, hogy az adattár korántsem teljes. Persze ismerjük a gyűjtések nehézségeit, kivétel nélkül minden adatot lejegyezni lehetetlenség volna. Mindazonáltal amikor a térképvezetéseket ma is használatos turista- és egyéb térképekkel összevettem, sok esetben tapasztaltam, elsősorban a külterületek esetében, hogy jelentős tereptárgyak megnevezései hiányoznak a gyűjteményből. Csak egy példa: Szentmártonkáta belterületének déli része alatt (már a külterületen) a 241-től 248-ig határolt háromszögben nem találhatóak az *Újerdő-dűlő*; *Tapló-dűlő*; *Homoki-erdő-dűlő* földrajzi nevek, holott ezek minden általam megnézett térképen, még az elnagyoltabb, vázlatos térképeken is szerepelnek. Felvetésem jogosságát támaszthatja alá az is, hogy a gyűjtés kezdetén többszázazresre becsülték a Pest megyei földrajzi nevek számát a kilenc járásban, amihez arányosan viszonyítva a mostani nagykáta-i adattár névcikkeinek számát, jelentős eltérés mutatkozik. Az így kapott tízezres szám mintha nagyságrendekkel maradna el a várt adatoktól.

A munkaszakaszok közötti időeltolódásból eredő nehézségeket sikerült jól áthidalni. Egyenlenségeket nem tapasztaltam. Ha valakinek mégis feltűnne, hogy egyes falvak utcanévei a rendszerváltásnak nevezett folyamat előtti időket idéznék, s azon töprengene, hogy az új utcanév néhány esetben miért nem került a régi mellé, azoknak megnyugtató válaszom: ezeket az utcákat (Fürst Sándor, Rózsa Ferenc, Úttörők útja) még ma is így nevezik hivatalosan.

Végül még egy gondolat. Elsőként a somogyi kötet (*Somogy megye földrajzi nevei*, 1974.) bizonyította, hogy e gyűjteményekben szükség lehet a földrajzi köznevek kis értelmező szótárára. Ez azért fontos, hiszen minden vidék, tájegység helynevei között szerepelnek sajátos köznevek, melyeknek jelentései nem mindig és mindenki számára ismertek. Nem tudom, de gondolom, hogy a sorozat kiadói terveznek ilyen értelmező szótárt, és az, hogy e kötetben nincs ilyen, csupán annak tudható be, hogy a sorozat végén, összesítve szándékozzák megjelentetni. Amennyiben nem így van, mindenféleképpen ajánlom ennek összeállítását. Ugyanakkor a szakirodalomban megoszlanak a vélemények arról, hogy nem szerencsésebb-e a járásonként kiadott gyűjteményekhez külön-külön köznévi szótárt mellékelni. Ha valahol, akkor különösen Pest megyében lehet ennek létjogosultsága, ahol a földrajzi (domborzati, víz-, településszerkezeti) viszonyok között óriási az eltérés a megyén belül (mondjuk a Nagykáta-i járást a Pílisi régióval összevetve). Így az olvasó füzetenként találná meg a csak abban a füzetben szereplő, arra a környékre jellemző köznevek magyarázatát. És bár a Monori és a Nagykáta-i járás szótára kétségkívül hasonlítana egymásra, még teljes egyezés esetén sem volna haszontalan, ha azok is egyből fel tudnák ütni, akiknek csupán az egyik füzetecske kerül a kezébe a majdani kilencből.

Néhány sajtó- és stilisztikai hiba a kiadványban: 8. oldal 12. sor: helyesen: Nyelvészeti Intézet; 9. oldal 4. sor: megjelentette a Pesty Frigyes; 9. oldal 30. sor: magánhangzó-változatok...jól érzékelhetők.; 9. oldal 32. sor: a hosszú *n* a legkevésbé; 11. oldal 5. sor: Keszi József helyett Keszi József; 82. oldal 11. sor: 149. *Nagy-déllő* (szóköz nélkül); 99. oldal 27. sor: *Batthyányi* helyett *Batthyány* (ahogyan a 103. oldalon a Mutatóban helyesen is szerepel: Batthyány utca)

Az ismertető elejére visszatérve: egy ilyen jellegű gyűjtőmunka az utolsó nekirugaszkodás egy-egy település múltjának, történeti változásainak megörökítésére. Sok helyen tapasztaltam az országban, hogy még az egészen kis települések is „megíratják” a saját történetüket, összegyűjtik a múltjukban fellelhető hagyományokat, emlékeket. Persze ez majd mindig egy-egy lelkes tanárnak, tanítónak vagy más értelmiséginek köszönhető, akik önként hoznak időbeli, de sokszor még anyagi áldozatot is, hogy kutassanak, gyűjtsenek, és könyvet szerkesszenek szűkebb pátriájuk történelméből. Nemcsak a helytörténeti monográfiák szolgálhatják ezt a nemes célt, hanem a névtani gyűjtések is hozzájárulhatnak a helységek történetének feltáráshoz, múltjának megőrzéséhez. Ezért nem csupán az egyetemeiket buzdítom az erre irányuló szakmai munka folytatására, de az önkormányzatokat is az adatgyűjtés és a kiadás felkarolására. Jó példák, bár kevesen, vannak.

A gyűjtemény más célból is haszonnal forgatható. Az értő igénnyel összeállított adattár méltán válhat a nyelvészeti kutatások kiindulópontjául. A névanyagot mindazok hasznosíthatják, akik pályamunkát, egyetemi vagy főiskolai szakdolgozatot kívánnak készíteni belőlük. Összességében tehát köszönet jár a közreműködőknek, és reménykedve, kíváncsisággal telve várjuk a folytatást.

CSERESNYÉS MÁRK

NAMENKUNDLICHE INFORMATIONEN 77–78. 2000.

Szerk. Ernst Eichler, Karlheinz Hengst

és Dietlind Krüger

Leipziger Universitätsverlag

A. Tanulmányok és beszámolók:

Maria Besse: Párhuzamos névadás nyelvi határovezetben. Terminológiai, tipológiai és módszertani szempontok (13–41); Jürgen Udolph: Németország víznevei (41–53);

Friedrich Lehmann: Az 1945 után végrehajtott helységnév revízió Csehszlovákia egykori németlakta területein (53–63); Karlheinz Hengst: Keresztnévadás – aktuális politika – közvélemény. Gondolatok „A németek és keresztneveik” című könyv megjelenése alkalmából (63–81); Doreen Gerritzen: Keresztnevek. A holland névadás néhány jellegzetes vonásáról (81–99); Wilfried Seibicke: Svenja. Egy nehezen megfejthető keresztnév (99–103); Klaus Müller: Ópoláb szőlítő és családnevek Brandenburg tartomány helységneveiben (103–121); Silvio Brendler: A névkutatás újabb segédeszközei: I. Telefonkönyvek CD-